

ANLAMBİLİMSEL İLİŞKİLER TEORİSİ İŞİĞİNDA MU'CEMU'L-LUĞATİ'L-ARABİYYETİ'L-MUÂSIRA İSİMLİ SÖZLÜKTEKİ TİBBÎ LAFIZLAR

Beyza Türkyılmaz Hudaroglu

Yüksek lisans öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Türkiye

E-Posta: beyzaturkyilmaz81@gmail.com

Orcid ID: 0009-0006-2444-5284

Araştırma Makalesi Geliş: 1.02.2024 Kabul: 15.04.2024 Yayın: 30.04.2024

ÖZET

Modern dönem dilbilimcileri arasında özellikle sözlükbilim çalışmalarıyla ön plana çıkan Ahmet Muhtar Ömer'e ait olan *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabiyyeti'l-Muâsira* isimli sözlük, grup çalışması ile hazırlanan çağdaş Arap sözlük çalışmalarının en güzel örneklerinden biridir. Bu çalışma ilgili sözlükte bulunan tıbbî lafızların bir araya getirilip semantik alanlarına ayrılması esasına dayanmaktadır. Çalışmada sözcükler arası anlam ilişkileri hakkında bilgi verildikten sonra semantik alanlarına ayrılmış olan tıbbî lafızlar arasındaki anlamsal ilişkiler incelenmiştir. Semantik alanlarına ayrılan lafızlar arasındaki anlambilimsel ilişkiler; aynı alan içerisinde bulunan ve farklı alanlarda bulunan lafızlar başlıkları altında işlenmektedir. Çalışmanın içerisinde ulaşılan istatistiksel veriler paylaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabiyyeti'l-Muâsira*, Tıp, Lafız, Anlambilim, Semantik Alanlar, Sözcükler Arası İlişkiler.

Medical Terms in AHMAD Mukhtar Omar's "Mu'jam al-Lugha al-Arabiya al-Mu'asirah" a Study in Light of Semantic Relations Theory

Beyza Türkyılmaz Hudaçođlu

Postgraduate Researcher, Kastamonu University, Turkey.

E-Posta: beyzaturkyilmaz81@gmail.com

Orcid ID: 0009-0006-2444-5284

Research Article

Received: 1.02.2024

Accepted: 15.04.2024

Published: 30.04.2024

ABSTRACT

Ahmet Muhtar Omer's Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra which has become prominent among contemporary linguists is one of the most distinguished outcomes of contemporary Arabic lexicon studies that are conducted via groupwork. The fundamental purpose of this study is to assemble the expressions in the field of medicine in the above-mentioned dictionary and categorize them based on their semantic fields. Upon giving information on inter-word semantic relations, this study examines the semantic relations among the expressions in the field of medicine which have been classified according to their semantic fields. The semantic relations among these expressions in the field of medicine are discussed under the titles of the ones in the same field and different fields. This study also presents the statistical data which has been obtained during the process.

KEYWORDS:

Ahmet Muhtar Omer, Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra, Medicine, Term, Semantics, Semantic Fields, İnter-Word Relations.

GİRİŞ

Arap dilinde lafız; sözlükte “atmak, ağızdaki bir şeyi dışarı atmak, çıkarmak”¹ anlamına gelmektedir. Lafz kelimesi mastardır. Ancak ism-i mef’ûl (melfûz: atılan şey) mânasında kullanılır. Terim olarak, insan ağızından çıkan sesler ve onları ifade eden harf cinsinden sembollere lafız denir.² Bu sesler bir anlama delalet ediyorsa kelime (sözcük) veya kelâm (söz) adını alır.³

Sözlüksel lafızlar, kavramları ifade eden sözcükler ve terimlerden oluşmaktadır. Terimler, kavramlar hakkında konuşurken kullanılır ve bir veya daha fazla sözcükten, tamlamadan ya da simge gibi öğelerden oluşabilen sembollerdir.⁴ Arap dilinde terim kelimesi “İstîlâh”⁵ kavramıyla ifade edilir.

Terimbilime göre sözlük yazımı bilim dallarına ait terimlerin ölçünleştirilmesinden ibarettir. Yani sözlükler, sözcüksel ve terimsel birimlerin (lafızların) yazıya geçirilmiş halidir.⁶ Lafızlar arasında bazı anlam ilişkileri bulunmaktadır. Bunlar çok anlamlılık, eş anlamlılık, zıt anlamlılık, eşadlılık gibi başlıklar altında incelenmektedir.⁷

Eski Arap dilbilimciler bu konuyu genellikle lafız-mana ilişki başlığında ele almışlardır.⁸ Eski dilbilimciler lafızları anlamlarıyla ilişkisi bakımından üç başlıkta incelemekte idirler. Bunlar:

- Hem lafızları hem manaları ayrı olan (اختلاف اللفظين واختلاف المعنيين)

¹ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî – İbrâhim es-Sâmerrâî, (Beyrut: Dâru ve Mektebetü el-Hilâl, 1988), “Lafz”, 8/161-162.

² Ahmet Muhtar Ömer, *Mu‘cemu'l-Luğati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 2008), 3/1022.

³ Sedat Şensoy, "Lafiz", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/lafiz#1> (12.04.2024).

⁴ Burcu İlkay Karaman, *Terimbilimi*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2017), 93.

⁵ Halim Öznurhan, "İstilah", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/istilah> (12.04.2024).

⁶ Karaman, *Terimbilimi*, 59.

⁷ Muhammet Kasım Erden, *Lafız-Mâna Ekseninde Arap Anlambilim Kavramları*, (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 93.

⁸ Muhammet Kasım Erden, “Arap Dilinde İştirâk Kavramı ve Tarihsel Gelişimi”, *İlahiyat Akademi* 17 (Haziran 2023), 86.

- Lafızları farklı, manaları aynı olan (اختلاف اللفظين والمعنى واحد)
- Lafızları aynı, manaları farklı olan (اتفاق اللفظين واختلاف المعنيين).⁹

Bu kapsamda birinci grup “tebâyün” olarak adlandırılmakta ve bu gruptaki kelimelere “mütebâyin” denilmektedir. İkinci grup “terâdüf” olarak adlandırılmakta ve bu gruptaki kelimelere “müterâdif” denilmektedir. Üçüncü grup ise “iştirâk” olarak adlandırılmakta ve bu gruptaki kelimelere “müşterek” denilmektedir. Tezat ise iştirakin bir kısmı olarak kabul edilmektedir. Bu gruptaki kelimelere “ezdâd” denilmektedir.¹⁰

Sözlüksel birimlerin (sözcük ve terimlerin) tek anlam içermesi asıldır. İşaret nazariyesine göre her gösterilenin karşısında bir adet gösterge vardır.¹¹ Bu sebeple lafızların çoğu “tebâyün” grubundadır. Ancak her hangi bir dil incelendiğinde bir kelimenin birden fazla anlamı olabildiği gözükmektedir. Aynı kelimenin genel anlamı farklı, bir uzmanlık alanına ait terim anlamı farklı olabildiği gibi, bir uzmanlık alanındaki anlamı ile başka bir uzmanlık alanındaki anlamı muhtelif bir mana ifade edebilir.¹²

Herhangi bir dile ait sözlükler incelendiğinde ise benzer şekilde sözcüklerin büyük çoğunluğunun karşısında birden fazla anlam olduğu görülmektedir. Bu durum, sözcüklerin zaman içerisinde kullanımının değişikliğe uğraması veya dilde birden fazla görevde kullanılmaları, yabancı bir terimin Arapçaya tercümesinde çok sayıda farklı lafız kullanılması gibi muhtelif sebeplere

⁹ Ömer Kara, “Arap Dilbilimindeki 'Terâdüf' Olgusunun 'Furük' Paralelinde Tarihsel Süreci Ve Arka Planı -El-Furûku'l-Lugaviyye'ye Giriş (1)-”, *Ekev Akademi Dercisi* 7/14 (Kış 2003), 200.

¹⁰ Ebil Bişr Amr Sibeveyh, *el-Kitab*, thk. Abdusselam Harun, (Kahire: Mektebetü'l- Hancı, 1988), 1/24; İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman el-Mevsilî, *el-Hasâis*, (Kahire: Hey'eti'l-Mısriyye'l- Âmme Li'l-Kütüb), 1/370 - 2/468-469; Ebu'l-Hüseyin Ahmed İbn Fâris, *es-Sâhibi fi Fikhi'l-Luğa ve Süneni 'l- Arab fi Kelamiha*, thk. Muhammed Ali Beyzûn, (Kahire: 1997), 171.

¹¹ Ahmet Muhtar Ömer, *İlmu'd-Delâle*, (Kahire: Âlemu'l-Kütüb, 1998), 55.

¹² Muhammed İnâni, *el-Mustalahât el-Edebiyye el-Hadîse -Dirâse ve Mu'cem İngilizî Arabî-*, (Kahire: Şeriketü'l-Mısriyye'l-Âlemiyye Li'n-Neşr, 1997), 10.

dayanabilmektedir. Örneğin “Syntagmatique” teriminin tercümesi olarak Arapça 40 farklı lafız kullanılmıştır.¹³

Bu sebeple iştirâk, terâdüf ve ezdâd grupları, lafızlar arası ilişkiler konusu içerisinde semantik bir problem olarak değerlendirilmiştir.¹⁴ Ahmet Muhtar Ömer de bu üç konuyu “تعدد المعنى ومشكلاته” başlığı altında işlemiştir.¹⁵

Bu çalışmada sözcükler arası anlam ilişkileri hakkında genel bilgi verildikten sonra ilgili sözlükteki tıbbî lafızlar arasındaki ilişkiler incelenecektir.

1. Sözcükler Arası Anlam İlişkileri

Arapçada sözcükler arası ilişkiler tebâyün, terâdüf ve iştirâk olarak özetlenebilir. Tebâyün sözlükte “farklı ve ayrı olmak” anlamına gelir ve “iki kavramdan birinin diğeri yokken anlaşılabilir olması” demektir.¹⁶ Bu yönüyle tebâyün sözlükte bulunan sözcüklerden aralarında terâdüf, iştirak ve tezat ilişkisi bulunan kelimeler dışında kalan tüm sözcükleri kapsamaktadır. Bu sebeple Arapça da sözcükler arası ilişkiler genellikle çok anlamlılık başlığı altında işlenen terâdüf, iştirak ve tezat çerçevesinde değerlendirilmektedir.¹⁷

1.1. Terâdüf

Terâdüf kelimesi sözlükte “ard arda gelmek, peşi sıra gelmek”¹⁸ anlamına gelir. Terâdüf kelimesinin türediği kök olan “ر - د - ف” bir bineğin arkasına binen kişi¹⁹ anlamına gelmektedir.

¹³ Yusuf Vağlîsi, *İşkâliyyetü'l-Mustalah Fi'l-Hitâbi'n-Nakdi'l-Arabi'l-Cedid*, (Beyrut: ed-Dâru'l-Arabiyyeti'l-Ulûm Nâşirun, 2008), 511.

¹⁴ Mustafa Aydın, “Arap Dilinde İştirâk-i Lafzî ve Kur'ân'daki Yeri”, *Atatürk Üniversitesi Yayınları* 28/1 (Mart 2024), 126.

¹⁵ Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 143.

¹⁶ Ömer Türker, “Tebâyün”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tebayun> (14.04.2024).

¹⁷ Muhammet Mücahit Asutay, *Arap Anlambilimi Ve Arap Anlambiliminin El-Hasâ'is'teki Temelleri*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 132.

¹⁸ el-Ferâhîdi, *Kitâbü'l-'Ayn*, “Radife”, 2/112-113; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrût: Daru's-Sâdir, 1993), “Radife”, 7/189; Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî,

Terim olarak terâdüf, iki veya daha fazla sayıda lafzın aynı manayı ifade etmesidir.²⁰ Örneğin “الأسد” ve “ليث” lafızları, iki farklı lafız olmasına rağmen ikisi de “aslan” manasını ifade eder. Bu sebeple müterâdif lafızlar kabul edilmişlerdir.²¹ Arapçada bu durum “اختلاف اللفظين والمعنى واحد” yani “farklı iki lafız tek mana” şeklinde açıklanmaktadır. Türkçede “eş anlamlılık” veya “anlamdaşlık”, İngilizcede “Synonymy” olarak ifade edilmektedir.²²

Arap dilbilimcileri muhtelif terâdüf tanımları yapmışlardır. Bu tanımlara göre; mecaz anlamlar, tekid ifade eden sözcükler, bir yönü mecaz bir yönü hakiki anlam içeren sözcükler ve aynı manayı ifade eden ancak müfred olmayan terkip ifadeler terâdüf dışında tutulmuştur.²³

Arap dilbilimciler arasında terâdüf konusuna ilk değinen Sîbeveyh (ö. 180/796) olmuştur. Onun sözcükler arası ilişkiler üzerine yaptığı üçlü tasnif şöret bulmuş ve sonraki dönemlerde tebâyün, terâdüf, iştirâk kavramlarının oluşmasında temel sağlamıştır.²⁴ Ancak terâdüf lafzını ilk kullanan kişi Rummâni (ö. 384/994)'dir.²⁵ Terâdüf konusunda ilk müstakil çalışma ise Asma'î (ö. 216/831)'nin *Ma'htelefet elfâzuhu ve't-tefekat meânîhi* isimli eseridir.²⁶

el-Kâmûsu 'l-muhît, thk. Muhammed Na'im el-'Araksûs (Beyrût: Mektebetü't-Tahkîkû't-Türâs, 2005), “Radife”, 812.

¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “Radife” 2/13; Erden, *Lafız-Mâna Ekseninde*, 113.

²⁰ Muhammed Nûreddin el-Muneccid, *et-Terâdüf fi'l-Kur'âni'l-Kerîm beyne'n-nazariyyeti ve't-tatbik*, (Beyrut: Dârü'l Fikri'l-Muâsır, 1997), 33; Nûrullah Şentürk, *Arap Dilinde Eşanlamlılık*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 9; Mustafa el-Alvanî, “Arap Dilinde Teradüf (Eşanlamlılık)”, çev. Galip Yavuz, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1996), 231-236.

²¹ Ali b. Muhammed Seyyid Şerif Cürcânî, *Kitâbu't-Tarifât*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 167.

²² Mehmet Hazar - Osman Tarhan, *Türk Anlam Bilimi Terimleri Sözlüğü*, (Konya: Eğitim Kitabevi, 2013), “Eşanlamlılık”, 67.

²³ Mahfuz Geylani, “Arap Dilinde Terâdüf (Eş Anlamlılık) Olgusu”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 5/1 (Bahar 2019), 30-31.

²⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/24.

²⁵ Muhammed b. Abdurrahmân b. Sâlih eş-Şâyi', *el-Furûku'l-luğaviyye ve eseruhâ fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1993), 27-30.

²⁶ Ömer Kara, “Arap Dilbilimindeki Terâdüf Literatürünün Furûk Paralelinde Tespit ve Tahlili -El-Furûku'l-Lugaviyye'ye Giriş (1)-”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/11 (2004), 221.

Modern dilbilimciler terâdüfün varlığı, tanımı ve kapsamı konusunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Terâdüf olgusunu kabul eden dilbilimciler bile tam bir terâdüf oluşması için belli şartlar eleri sürmüşlerdir. Bu şartlar:

- Eş anlamlı kabul edilen kavramlar arasında tam bir anlam birliği bulunmalıdır.
- Eş anlamlı kabul edilen kavramlar arasında lehçe birliği olmalıdır. Farklı lehçelere ait kullanımlar terâdüf ifade etmez.
- Eş anlamlı kabul edilen kavramlar aynı dönemde (zaman) kullanılmalıdır.
- Eş anlamlı kabul edilen kavramların ses değişikliği gibi luğavi bir değişim ve dönüşüme uğramamış olması gerekir.²⁷

Bu şartların tamamını taşıyan lafızlara “tam müterâdif”, birini veya birkaç tanesini taşımayanlara ise “nâkıs müterâdif” lafızlar denilmektedir.²⁸ İbrahim Enîs, bu şartların tamamını taşıyan tam müteradif bir kelime bulmanın çok zor olduğunu belirtmiştir.²⁹

Arap dilbilimciler terâdüfün ortaya çıkmasında etkili olan sebepler zikretmişlerdir. Bu sebepler:

- Arap dilinde farklı lehçelerin varlığı ve zaman içerisinde farklı lehçelerin birbirine karışması.³⁰
- Arap dilinin yabancı dillerle karşılaşması ve bu dillerden Arapçaya yeni kelimeler girmesi.³¹

²⁷ İbrâhîm Enîs, *Fi'l-Lehecâti'l-Arabiyye* (Kahire: Mektebetü'l-Angolo el-Mısıryye, 1996), 178-179; Ömer, *İlmü'd-delâle*, 224-226.

²⁸ Ömer Kara, “el-Furûku'l-Lugaviyye'nin Bir Kur'an İlmi Olma İmkânı Üzerine”, *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* (İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2009), 251.

²⁹ Enîs, *Fi'l-Lehecâti'l-Arabiyye*, 179.

³⁰ eş-Şâyi', *el-Furûku'l-Lugaviyye ve Eseruhâ fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 65; el-Muneccid, *et-Terâdüf fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 79-80.

- Sözcüklerin ibdal, kalb veyahut hazf gibi çeşitli şekillerde değişikliğe uğraması.³²
- Sözcüklerin mecaz anlamda kullanılması, teşbih, kinâye ve bunların zamanla hakiki manada kullanılması gibi sebeplerle zaman içinde kelimelerin anlamlarının değişmesi.³³
- İtba' (artlama).³⁴
- Sözcüklerin telaffuzunda kolaylığa yönelmek.³⁵
- Peygamberimizin farklı bölgelere göndermiş olduğu mektuplardaki bazı kelimelerin Kureyş lehçesinde bulunmaması.³⁶
- Sıfatların isimleşmesi sebebiyle sıfatlarla aynı anlamı ifade eden bu isimlerin müterâdif kabul edilmesi.³⁷
- Arap dilinde hazırlanan sözlüklerin zikredilen terâdüf şartlarını gözetmeksizin kelimeye ait bilinen tüm manaları alt alta sıralamaları.³⁸

Arap dilinde terâdüfün varlığı konusu dilbilimciler arasında tartışmaya yol açmıştır. Arap dilinde terâdüf olgusunu kabul edenler bir ucu oluştururken, kabul etmeyenler diğer uca yer almaktadır.

³¹ eş-Şâyi', *el-Furûku'l-Lugaviyye ve Eseruhâ fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 182

³² el-Muneccid, *et-Terâdüf fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 81; eş-Şâyi', *el-Furûku'l-Lugaviyye ve Eseruhâ fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 69; Ömer Acar, "Çokanlamlılık-Eşadlılık İkileminde İştirâkî Lâfzî", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51/2 (2010), 258.

³³ Enîs, *Fi'l-Lehecâti'l-'Arabîyye*, 157-159.

³⁴ el-Muneccid, *et-Terâdüf fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 86.

³⁵ Orhan Oğuz, *Kur'an-ı Kerim'de Terâdüf* (Yozgat:Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 47.

³⁶ Enîs, *Fi'l-Lehecâti'l-'Arabîyye*, 154.

³⁷ Oğuz, *Kur'an-ı Kerim'de Terâdüf*, 40.

³⁸ Salih Tur, "Arap Dilinde Anlam Benzerliği Olan Sözcüklerin Yapısı, Kaynağı, Önemi ve Retorik Açından Değerlendirilmesi", 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, (10-15 Eylül 2007), ed. Zeki Dilek, Mustafa Akbulut, Zeynep Korkmaz, Zeynep Bağlan Özer, Reşide Gürses, Banu Karababa Taşkın (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2007), 185.

Arap dilinde terâdüf olgusunu kabul eden âlimlerden başlıcaları; Sîbeveyh (ö. 180/796), Kutrub (ö. 210/825), Ebû Zeyd el-Ensârî (ö. 215/830), Ebû Sa'îd el-Asmaî (ö. 216/831), el-Hemezânî (ö. 320/988), el-İsfahânî (ö. 322/934), Ali b. İsa er-Rummânî (ö. 384/994), Ebû'l-Feth Osman İbn Cinnî (ö. 392/1002), İbn Sîde (ö. 458/1066), Herrâsî (ö. 504/1110), Fahrüddîn er-Râzî (ö. 606/1210), İbnu'l-Esîr (ö. 637/1239), el-Fîruzâbâdî (ö. 817/1415), Tâcüddîn es-Sübkî (ö. 771/1370), İbrâhim Enîs (1906), Ramazan Abdu't-Tevvâb (1931)'dir.³⁹

Ancak el-Fârisî (ö. 377/987) ve el-Mubberred'in (ö. 286/900) terâdüf olgusunu kabul etme durumları hakkında farklı görüşler bulunmaktadır.⁴⁰

Arap dilinde terâdüf olgusunu kabul etmeyen âlimlerden başlıcaları; Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Musennâ (ö. 209/824), İbnü'l-A'râbî (ö. 231/846), Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 255/869), İbnu Kuteybe (ö. 276/889), Yahya b. Sa'leb (ö. 291/904), İbn Cerîr et-Taberî (310/923), Bekir İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940), İbn Dürüsteveyh (ö. 347/958), İbn Fâris (ö. 347/958), Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009), Zemahşerî (538/1144), Râgıb el-İsfahânî (ö. 5./11. yüzyılın ilk çeyreği), İbn Teymiye (ö. 728/1328), Zerkeşî (ö. 794/1392), Suyûti (ö. 911/1505), Ahmed Muhtâr Ömer (2003)'dir.⁴¹

Arap dilinde terâdüf olgusunu kabul eden ve etmeyen dilbilimcilerin çeşitli dayanakları ve görüşleri vardır. Terâdüf olgusunu kabul eden âlimler terâdüfün faydalarından bahsederek, Kur'ân-ı Kerîm'den çeşitli örnekler vermişlerdir. Kabul etmeyen âlimler ise bu olgunun yukarıda bahsedilen sebeplerle ortaya çıktığı ve dilin aslında böyle bir olgu olmadığını delillendirmeye çalışmışlardır. Çalışmamızın sınırlarını aşması sebebiyle bu görüşler ve detaylarına burada yer verilmeyecektir.⁴²

³⁹ Zeki Ebu'n-Nasr el-Bağdadi, *Eş anlamlılık Olgusu ve Eş anlamlılığın Arapça Öğretimindeki Yeri* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 159; Erden, *Lafiz-Mâna Ekseninde Arap Anlambilim Kavramlar*, 126.

⁴⁰ Geylani, "Arap Dilinde Terâdüf (Eş Anlamlılık Olgusu)", 39.

⁴¹ el-Bağdadi, *Eş anlamlılık Olgusu ve Eş anlamlılığın Arapça Öğretimindeki Yeri*, 160; Erden, *Lafiz-Mâna Ekseninde*, 129; Geylani, "Arap Dilinde Terâdüf (Eş Anlamlılık Olgusu)", 41-42.

⁴² Detaylı bilgi için bkz. eş-Şâyi', *el-Furûku'l-Lugaviyye ve Eseruhâ fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 180-206; -Munecid, *et-Terâdüf fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 90-91; Ömer, *İlmü'd-delâle*, 226-231.

1.2. İştirâk

Bir sözcüğün veya terimin birden fazla anlam ifade etmesine “çok anlamlılık” denilmektedir.⁴³ Dilbilimciler, tüm dillerde çok anlamlı kelime bulunmasını hatta gelişmiş dillerde daha fazla çok anlamlı kelime bulunmasını göz önüne alarak, bu durumun bir anlatım kusuru değil tam tersine olumlu ve sağlıklı bir dilsel olgu olduğunu vurgulamışlardır.⁴⁴ Hatta bir dile ait eski metinlerde geçen çok anlamlı kelimelerin fazla olmasının o dilin kadim ve köklü bir dil olduğuna işaret olarak yorumlamışlardır.⁴⁵

İngilizce “Polysemy”⁴⁶ olarak adlandırılan çok anlamlılık, Arap dilinde “İştirâk” kavramıyla ifade edilir. Çok anlamlı kelimelere ise Arapça “اللفظ المشترك” müşterek lafızlar/ lafz-ı müşterek ismi verilmektedir.⁴⁷ İştirâk kavramı Türkçede bulunan çok anlamlılık kavramına tekâbül etmekle birlikte eş adlılık (homonymy)⁴⁸ olgusunu da kapsamaktadır. Ayrıca Arap dilinde Ezdâd olgusu da iştirâkin bir türü olarak değerlendirilmektedir.⁴⁹ Bu yönüyle dilbilimciler müşterek lafızları semantik bir problem olarak değerlendirmektedirler.⁵⁰

İştirâk kelimesi “ش - ر - ك” kökünden gelmektedir. İftiâl babından türeyen kelime sözlükte “ortak olmak” anlamına gelir. İştirâk kelimesinin ism-i mefûlü olan müşterek ise “ortak olunan şey” demektir.⁵¹ Terim olarak İştirâk,

⁴³ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, (Ankara: TDK Yayınları, 2020), 3/188.

⁴⁴ Doğan Aksan, *Anlambilim Anlambilimin Konuları ve Türkçe Anlambilimi*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2021), 59.

⁴⁵ Doğan Aksan, *Türkçe'nin Söz Varlığı*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2015), 66-67.

⁴⁶ Hazar - Tarhan, *Türk Anlam Bilimi Terimleri Sözlüğü*, “Çok anlamlılık”, 50.

⁴⁷ İsmail Durmuş, “Müşterek”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/musterek#1> (15.04.2024); Enîs, *Fi'l-Lehecâti'l-Arabiyye*, 192; Ömer, *İlmü'd-delâle*, 147.

⁴⁸ Hazar - Tarhan, *Türk Anlam Bilimi Terimleri Sözlüğü*, “Eş adlılık”, 65.

⁴⁹ Abdülmuttalip Arpa, “Arap Dilinde Bir Çokanlamlılık Türü: Ezdad -Doğuşu, Gelişimi ve Kur'an'daki Tezahürleri-”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1-2 (2010), 12.

⁵⁰ Aydın, “Arap Dilinde İştirâk-i Lafzî ve Kur'an'daki Yeri”, 126.

⁵¹ el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, “Şereke”, 2/327; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “Şereke”, 10/448; Durmuş, “Müşterek”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/musterek#1> (15.04.2024).

“farklı iki veya daha fazla manaya eşit şekilde delalet eden lafızlar”⁵² şeklinde ifade edilmiştir. Bu yönüyle iştirâkin karşıtı terâdüftür.⁵³

Eski Arap dilbilimcileri tarafından iştirâk, “ما اتفق لفظه واختلف معناه”⁵⁴ anlamı farklı lafzı aynı olan şekilde tanımlanmıştır. Örneğin; “العین” kelimesi aynı lafız ile göz, göze/pınar, güneş, altın vb. birden fazla manaya eşit olarak delalet etmektedir.⁵⁵ İştirâk olgusuna değinen ilk âlim, yapmış olduğu üçlü tasnif ile Sîbeveyh’tir.⁵⁶ Ahmet Muhtar Ömer iştirâki “birden fazla mana taşıyan lafız”⁵⁷ olarak tanımlamaktadır.

Dilbilimciler iştirâki muhtelif şekillerde tanımlamışlardır.⁵⁸ Klasik dönem dilbilimcileri bu tanımlarında herhangi bir şart ileri sürmezken, Usûlcüler iştirâkin gerçekleşmesi için bir takım şartlar ileri sürmüştür.⁵⁹ Lafzın tüm anlamlarının ilk vaz’ ile mevcut olması, tüm manaların hakiki olması, mütevâtî kelime olmaması ve müşterek lafızların müfred olması bu şartlardandır.⁶⁰

Müşterek lafızlar; iştirâk-i hakîki ve iştirâk-i mânevi olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Hakîki müşterek ise iştirâk-i lafzî (sözcüksel çok anlamlılık) ve iştirâk-i binyevî (yapısal çok anlamlılık) olmak üzere iki kısımdır.⁶¹

Arap dilbilimciler Müşterek lafızların ortaya çıkmasında etkili olan sebepler zikretmişlerdir. Bu sebepler:⁶²

⁵² Celâlettin Abdurrahman es-Suyûti, *el-Muzhir fi Ulûmü'l-Luğa ve Envâiha*, thk. Fuat Ali Mansur, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 1/369.

⁵³ Durmuş, "Müşterek", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/musterek#1> (15.04.2024).

⁵⁴ el-Muneccid, *et-Terâdüf fi'l Kur'âni'l-Kerîm*, 24-27.

⁵⁵ Durmuş, "Müşterek", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/musterek#1> (15.04.2024).

⁵⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/24.

⁵⁷ Ömer, *'İlmu'd-Delâle*, 145-147.

⁵⁸ Tanımlar için bkz. Aydın, “Arap Dilinde İştirâk-i Lafzî ve Kur'ân'daki Yeri”, 127-128.

⁵⁹ Erden, “Arap Dilinde İştirâk Kavramı ve Tarihsel Gelişimi”, 92.

⁶⁰ Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzi, *el-Mahsul min ilmi'l-usûl*, thk. Tâhâ Câbir el-Alvânî (Beirut: Müessesetü'r-risâle, 199V), 1/261.

⁶¹ Acar, “Çokanlamlılık-Eşadlılık İkileminde İştirâki Lâfzî”, 252-253; Erden, “Arap Dilinde İştirâk Kavramı ve Tarihsel Gelişimi”, 95-96.

- Arap kabileleri arasında kullanım farklılıkları bulunması ve lehçeler arası alış-veriş olması,
- Mecazi anlamın yaygın kullanılması sonucunda zaman içerisinde hakiki anlama dönüşmesi,
- Kelimelerin ibdâl, hazf, kalb gibi sebeplerle fonetik evrime uğraması,
- Zaman içerisinde kelimelerin farklı anlamlarda kullanılması,
- Hatalı kullanım sonucu kelimelerin yeni anlamlar iktisâb etmesi,
- Başka dillerden alınan sözcükler Arapçalaşması,⁶³
- Mucâvere (yakınlık) ve muşâbehe (benzerlik) olguları sebebiyle kelimelerin müşterek kabul edilmeleri.⁶⁴

Arap dilinde iştirâk olgusu etrafında tartışmalar gelişmiştir. İştirâkin dilin aslında var olup olmadığı konusu tartışılmış ve bazı dilbilimciler iştirâkin varlığını kabul ederken, bazıları kabul etmemektedir.

Arap dilinde iştirâkin varlığını kabul eden âlimlerden bazıları; Halîl b. Ahmed (ö. 175/791), Sîbeveyh (ö. 180/796), Ebû Ubeyd, Muberrid (ö. 286/900), Seâlibî (ö. 429/1038) ve İbn Cinnî (ö. 392/1002), İbn Sîde (ö. 458/1066), Suyûti (ö. 911/1505)'dir.⁶⁵

Arap dilinde iştirâkin varlığını kabul etmeyen âlimlerin başında İbn Dürüsteveyh (ö. 347/958) gelmektedir.⁶⁶ Hakîm et-Tirmizî (ö. 320/932), Ebû

---

⁶² Durmuş, "Müşterek", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/musterek#1> (15.04.2024).

⁶³ Aydın, "Arap Dilinde İştirâk-i Lafzî ve Kur'ân'daki Yeri", 131.

⁶⁴ Erden, "Arap Dilinde İştirâk Kavramı ve Tarihsel Gelişimi", 98.

⁶⁵ Acar, "Çokanlamlılık-Eşadlılık İkileminde İştirâkî Lâfzî", 246-247.

⁶⁶ Durmuş, "Müşterek", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/musterek#1> (15.04.2024).

Ali el-Fârisî (ö. 377/987) ve Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra) gibi âlimlerde iştirâkin varlığı konusunda İbn Dürüsteveyh ile aynı görüşü paylaşmaktadır.⁶⁷ Bu âlimlere göre dilde iştiâkin ve onun bir türü olan ezdâdın bulunması dilde açıklık ve sadelik ilkelerine aykırıdır.⁶⁸

İştirâk olgusu Kur'ân-ı Kerîm ve tefsir çalışmalarında "el-Vücûh ve'n-Nezâir" kavramı ile işlenmektedir. Bu alanda kaleme alınmış en eski eser, İbn Abbâs'ın azatlı kölesi İkrime b. Abdullah el-Medenî'nin (ö. 105/723) *Kitâbun fi'l-Vucûh ve'n-Nezâir* isimli eseridir.⁶⁹ Yine Mukâtil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) *el-Vücûh ve'n-nezâir* adlı eseri en eski kaynaklardan sayılmaktadır. Müberred'in (ö. 286/900) *Me'ttefeka lafzuhû ve'htelefe ma'nâhü mine'l-Kur'âni'l-mecîd* adlı eseri ve Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Mu'terekü'l-akrân fi-müştereki'l-Kur'ân* isimli eseri, iştirâk bahsinde yazılmış zikredilmeye değer temel kaynaklardandır.⁷⁰

1.3. Tezât (Ezdâd)

Arap dilinde tezât olgusu, "الأضداد" kelimesi ile ifade edilir. Ezdâd, zıt kelimesinin çoğuludur ve sözlükte karşıt, tezât anlamına gelir.⁷¹ İbn Düreyd, "bir şeyin zıttı, hilâfı, karşıtı"⁷² olarak tanımlanmıştır.

Dilbilimciler ezdâd hakkında çeşitli tanımlar yapmışlardır. Ancak bu tanımların çoğu Sîbeveyh'in lafız-mâna tasnifine dayanmaktadır. Bu tasnife göre ezdâd, lafızları aynı manaları farklı olan sözcükler grubuna girmektedir.⁷³ Çünkü ezdâd, lafızları aynı olmasına rağmen iki zıt manayı ifade eden kelimelerdir. Örneğin; "باع" kelimesi aynı anda hem satmak hem

⁶⁷ Erden, *Lafız-Mâna Ekseninde*, 186-187.

⁶⁸ el-Muneccid, *et-Terâdüf fi'l Kur'âni'l-Kerîm*, 32.

⁶⁹ Aydın, "Arap Dilinde İştirâk-i Lafzî ve Kur'ân'daki Yeri", 132.

⁷⁰ M. Suat Mertoğlu, "Vücûh Ve Nezâir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vucuh-ve-nezair> (15.04.2024).

⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "Zedede", 3/263; Muharrem Çelebi, "Ezdâd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ezdad> (16.04.2024).

⁷² Ebû Bekr Muhammed b. Hasan İbn Düreyd, *Cemheratü'l-Luğa*, thk: Remzi Münir Ba'lebekkî, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 1/112.

⁷³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/24.

de satın almak anlamına, “الجون” kelimesi ise hem karanlık/siyah hem aydınlık/beyaz anlamına gelmektedir.⁷⁴

Eski dilbilimcilerin genel kabulü ezdâdın bir iştirâk türü olduğu yönündedir.⁷⁵ Ezdâd lafızlar aynı lafız içerisinde birden fazla mana içermesi yönünden iştirâka benzemektedir. Ancak müşterek kelimeler ikiden fazla anlama eşit şekilde delâlet ederken, ezdâd kelimeler sadece iki zıt manaya delâlet edebilmektedir.⁷⁶ Modern dilbilimciler arasında ezdâdı iştirâkin bir türü kabul etmeyenler bulunmaktadır. Bu görüşlerini; müşterek kelimeler arasında ortak lafız dışında bir ilişki bulunmadığı hâlde, ezdâd kelimelerin arasında bir ilişki bulunması gerektiği bu sebeple aynı olmadıkları şeklinde savunmaktadırlar.⁷⁷

Arap dilinde ezdâd lafızların varlığı konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Bu tartışmalar çerçevesinde ileri sürülen görüşleri 4 grupta toplamak mümkündür. Bunlar:⁷⁸

- 1- Arap dilinde ezdâd olgusu yoktur.
- 2- Arap dilinde ezdâd olgusu vardır. Ama asılları tek mana etrafında birleşir.
- 3- Ezdâd olgusu lehçelerden kaynaklanır.
- 4- Arap dilinde ezdâd olgusu vardır.

Yukarıda zikredilen görüşler göz önüne alındığında üç grubun ezdâd olgusunu farklı şartlar ile kabul ettikleri ancak bir grubun ezdâd olgusunu kabul etmediği görülmektedir. Ezdâd olgusunu kabul etmeyen âlimlerin

⁷⁴ Çelebi, "Ezdâd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ezdad> (16.04.2024).

⁷⁵ Ebû Ali Kutrub Muhammed b. el-Müstenîr b. Ahmed, *Kitâbü'l-ezdâd*, thk. Hannâ Haddâd (Riyad: Dâru'l-'ulûm, 1405/1984), 70.

⁷⁶ Fadime Kavak, "Arap Dilinde Ezdâd Olgusu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (2012), 124.

⁷⁷ Muhammed el-Antâki, *Dirâsât fî Fıkhü'l-Luğa*, (Beyrut: Dâru's-Şarki'l-Arabî, 1969), 311.

⁷⁸ es-Suyûtî, *el-Muzhir fî Ulûmü'l-Luğa ve Envâiha*, 396-397-398; Arpa, "Arap Dilinde Bir Çokanamlılık Türü: Ezdad -Doğuşu, Gelişimi ve Kur'an'daki Tezahürleri-", 17-18.

başında İbn Dürüsteveyh gelmektedir. İştirâki reddettiği için ezdâd olgusunun varlığını da kabul etmemektedir.⁷⁹ Modern dilbilimcilerden de ezdâd olgusunun varlığını kabul etmeyenler bulunmaktadır. Hatta muâsır Mısırlı âlim Muhammed Hasan Cebel, Arap dilinde ezdâd olgusunu reddederek ezdâd kabul edilen 21 adet kelimeyi tek tek açıklayarak aslında ezdâd olmadıklarını ispat etmeye çalışmıştır.⁸⁰

Arap dilbilimciler ezdâd olgusunun ortaya çıkmasında etkili olan bazı sebepler zikretmişlerdir. Bu sebeplerin çoğunluğu iştirâki ortaya çıkaranlar ile ortak veya benzer minvâldedir. Ezdâd olgusunun ortaya çıkmasında etkili olan unsurlar:⁸¹

- Lehçe farklılıkları,
- Kelimelerin yapı ve şekillerinde meydana gelen değişiklikler ve ses değişiklikleri,
- Mecaz kullanımların ve belâği kullanımların zaman içerisinde hakiki anlam kazanması veya anlam genişlemesi,
- Vezin değişiklikleri ve iki ayrı kökten oluşma,⁸²
- Komşu yabancı dillerden aktarım.⁸³

Arap dilinde ezdâd konusunda, fıkhu'l-luğa alanında ezdâd başlığı altında veya müstakil olarak birçok dilbilimci tarafından eserler kaleme alınmıştır. Bu alanda bilinen ilk eser Kutrub'un (ö. 210/825 civarı) *Kitâbü'l-ezdâd* eseridir.⁸⁴ Bu alanda yazılmış klasik müstakil eserlerden bazıları; Asmaî (ö.

⁷⁹ Kavak, "Arap Dilinde Ezdâd Olgusu", 4.

⁸⁰ İhab Saîd İbrahim, "Nefyü't-Tezât ve't-Te'vilü'l-Ezdâd fi'l-Münciz el-Luğavî li'd-Duktûr Muhammed Hasan Cebel", *Siyâgatü'l-Luğa ve'd-Dirâsât el-Binyeviye* 3/2 (Ağustos 2018), 149.

⁸¹ Çelebi, "Ezdâd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ezdad> (16.04.2024).

⁸² Kavak, "Arap Dilinde Ezdâd Olgusu", 127.

⁸³ Arpa, "Arap Dilinde Bir Çokanamlılık Türü: Ezdad -Doğuşu, Gelişimi ve Kur'an'daki Tezahürleri-", 21.

⁸⁴ Muharrem Çelebi, "Arapça'da Ezdâd Meselesi", *İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları* 7/1 (Eylül 1987), 44.

216/831), *Kitâbü'l-Ezdâd*, İbnü's-Sikkât (ö. 244/858), *Kitâbü'l-Ezdâd*, İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940), *Kitâbü'l-Ezdâd*'dir. Modern dönemde birçok araştırmacının ilgisini çeken bir konu olmuş ve bu konu üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır.⁸⁵

2. Aynı Semantik Alan İçerisindeki Sözcükler Arası Anlam İlişkileri

Arap dilinde sözcükler arası ilişkiler başlığı altında tebâyün, terâdüf, iştirâk ve tezat başlıkları işlenmektedir. Ancak semantik alanlar nazariyesine göre bir dilde bulunan sözcükler arasında ilişkiler olduğu gibi aynı semantik alanda bulunan sözcükler arasında da 4 çeşit temel ilişki bulunmaktadır. Bunlar; eş anlamlılık, alt anlamlılık, parça-bütün ilişkisi, zıtlık'dır.⁸⁶ Ahmet Muhtar Ömer ise bu sayıya zıtlığın bir çeşidi olan bağdaşmazlık ilişkisini de ekleyerek 5 çeşit ilişkiden bahsetmektedir.⁸⁷

2.1. Eş Anlamlılık (Terâdüf) İlişkisi

Eş anlamlılık, iki farklı kelimenin aynı anlamı ifade etmesidir. Örneğin “الأم” ve “الوالدة” kelimelerinin ikisinin de anne anlamı ifade etmesi gibi.⁸⁸ Sözcükler arası ilişkiler başlığında zikredildiği gibi Arap dilinde terâdüf olarak adlandırılır.

2.2. Alt Anlamlılık (İştîmâl) İlişkisi

Alt anlamlılık ilişkisi kelimenin bir yönüyle diğer kelimeyi kapsamı şeklinde olur. Eş anlamlı kelimeler birbirini tüm yönlerden kapsarlar. Ancak alt anlamlılıkta sadece tek bir açıdan kapsama vardır. Kapsayan kelimenin ifade ettiği anlam çerçevesi daha geniştir. Alt anlamlılık bu yönüyle eş anlamlılıktan ayrılır. Örneğin; canlı - hayvan - at kelimeleri arasında alt anlamlılık ilişkisi vardır.⁸⁹ Canlı bir yönüyle hayvanı, hayvan ise bir yönden

⁸⁵ Çelebi, "Ezdâd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ezdad> (16.04.2024).

⁸⁶ Asutay, *Arap Anlambilimi*, 97.

⁸⁷ Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 105-106.

⁸⁸ Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 98.

⁸⁹ Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 99.

at kelimesini kapsamaktadır. Ancak bir üst kavrama doğru ilerledikçe kelimelerin kapsamı büyür. Hayvan kelimesinin kapsamı attan, canlı kelimesinin kapsamı ise hayvandan daha geniştir.

2.3. Parça-Bütün (Cüz' bi'l-Kül) İlişkisi

Parça-bütün ilişkisi bir bütünün, parçalarını ifade eden kelimelerle olan ilişkisidir. Örneğin; “يد” el ve “الجسم” vücut kelimesi arasındaki ilişki böyledir.⁹⁰ Parça-bütün ilişkisi bir yönüyle alt anlamlılık ilişkisine benzetilmektedir. Ancak aralarında ki fark alt anlamlılık ilişkisinde bulunan kapsama üst anlamlı kelimenin bir türünü oluştururken, parça-bütün ilişkisinde parça bizzat bütün olan kelimenin bir parçasıdır.

2.4. Zıtlık (Tezât) İlişkisi

Zıtlık ilişkisi aynı semantik alandaki iki kelimenin birbirine zıt, kaşıt anlamlar içermesidir. Arap dilindeki ezdâd olgusundan farklıdır. Zıtlık ilişkisinde ezdâd olgusunda olduğunu gibi lafızların aynı olması şartı yoktur. Dilbilimciler zıtlık ilişkisini farklı açılardan değerlendirmişlerdir. Buna göre zıtlık ilişkisi; kesin zıtlık, derecelendirilebilir zıtlık, karşıtsallık, yatay zıtlık ve dikey zıtlık başlıklarına ayrılır.⁹¹

- Kesin Zıtlık: Bu tür zıtlık bulunan kelimeler arasında bir derecelendirme yapılması mümkün değildir. Birinin varlığı diğerinin yokluğunu gerektirir ve az, çok gibi bir derecelendirme yapılamaz. Örneğin ölü ve diri kelimeleri arasındaki zıtlık bu türdendir.⁹² Aynı anda hem ölü hem diri olunamayacağı gibi, az ölü çok ölü gibi bir derecelendirme de mümkün değildir.
- Derecelendirilebilir Zıtlık: Bu tür zıtlık kelimeler arasında derecelendirme yapılabilir ve birinin varlığı diğerinin yokluğunu gerektirmez. Örneğin sıcak ve soğuk arasındaki zıtlık bu türdendir.⁹³

⁹⁰ Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 99.

⁹¹ Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 101-104.

⁹² Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 101.

⁹³ Asutay, *Arap Anlambilimi*, 99; Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 101-102.

Çok soğuk/az soğuk şeklinde derecelendirme yapılabileceği gibi, bir şeyin soğuk olmaması sıcak olmasını gerektirmez.

- Karşıtsallık: Bu tür zıtlık ilişkisi olan kelimelerde birinin varlığı diğerini zorunlu kılar. Örneğin; satmak ve satın almak kelimeleri arasındaki zıtlık böyledir. Bir kişi bir şeyi satıyorsa karşısında mutlaka satın alan biri bulunur.⁹⁴
- Yatay Zıtlık: Bu tür zıtlıkta iki kelime birbirine zıt ama aynı yönde, aynı çizgi üzerindedir. Örneğin; aşağı-yukarı veya geliyor-gidiyor kelimeleri gibi. Bu zıtlık türü Lyons tarafından ortaya atılmıştır.⁹⁵
- Dikey Zıtlık: Lyons tarafından ortaya atılan bir başka zıtlık türüdür. Doğu-batı, kuzey-güney arasındaki ilişki gibi.⁹⁶

2.5. Bağdaşmazlık (Tenâfür) İlişkisi

Bağdaşmazlık ilişkisi, aynı semantik alandaki kelimelerin birbirinin zıttı olmayıp, aynı anlamı içermemesine rağmen aralarında oluşan karşıtlık ilişkisidir. Örneğin, renkler arasındaki ilişki böyledir. Bir kişi kırmızı renk giydiği zaman diğer renk kıyafetleri giydiğini bildiren cümlelerle çelişik duruma düşer. Bu sebeple bağdaşmazlık ilişkisini zıtlık ilişkisinin bir alt türü olarak değerlendirenler bulunmaktadır.⁹⁷ Yine hayvan başlığı altında yer alan kedi, köpek, kuzu, at gibi türler arasındaki ilişkide tenâfür oluşturur.⁹⁸

Bağdaşmazlık iki türdür. Bunlar; tabaka bağdaşmazlığı ve dairesel bağdaşmazlıktır. Tabaka bağdaşmazlığı yukarıdan aşağı veya tam tersi şekilde rütbeseldir. Örneğin, askerî rütbelere böyledir. Dairesel bağdaşmazlık ise birbiri peşi sıra ilerleyen ve aralarında rütbesel tabakalar bulunmayan kelimeler arasında gerçekleşir. Haftanın günleri, yılın ayları gibi.⁹⁹

⁹⁴ Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 103.

⁹⁵ Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 103-104.

⁹⁶ Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 104.

⁹⁷ Asutay, *Arap Anlambilimi*, 99-100.

⁹⁸ Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 105.

⁹⁹ Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 106.

3. Mu'cemu'l-Luġati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra İsimli Sözlükteki Tıbbî Lafızların Alanlarına Göre Anlam İlişkileri

Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-Luġati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra* isimli sözlükte tıbbî lafızları kelimenin yanına (طب) ifadesini yazarak belirtmiştir. Bu ölçütlere göre sözlükteki tıbbî lafızların toplam sayısı 1056 olarak tespit edilmiştir. Ancak bu lafızlardan 61 tanesi tekrar eden kelimelerdir. Dolayısıyla İlgili sözlükte 995 adet semantik açıdan muhtelif lafız bulunmaktadır.

Sözlükteki tıbbî lafızlar 14 farklı semantik alana ayrılmaktadır. Bunlar en çok lafız bulundurma sırasına göre; hastalıklar (الأمراض), vücut bileşenleri (مكونات), tıbbî durumlar ve hastalanma halleri (الحالات المرضية والطبية), tedavi usûl ve yöntemleri (إجراءات العلاج وطرقه), hastalanma belirtileri (الأعراض المرضية), ilaçlar (الأدوية), tıbbî ilimler ve kısımları (علوم الطب وفروعها), kadınsal durumlar, hamilelik ve doğum (الحالات الأنثوية والحمل والولادة), tıbbî âletler (الأدوات الطبية), tıbbî teşhis yöntemleri (طرق التشخيص الطبي), vücudun işlevleri (وظائف الجسم), tıp çalışanları (العاملون في الطب), hastalar (المرضى) ve tıbbî mekânlar (الأمكان الطبية)'dir.

Yapılan çalışmanın bu başlığında ilgili sözlükte ki tıbbî lafızlar arasındaki anlam ilişkileri alanlarına göre ele alınacaktır. İlk olarak aynı semantik alan içerisindeki lafızlar arasında bulunan ilişkiler belirlenecektir. İkinci olarak tıbbî lafızların tamamı arasında bulunan sözcükler arası anlam ilişkilerine yer verilecektir.

3.1. Aynı Semantik Alan İçinde Bulunan Tıbbî Lafızların Anlam İlişkileri

Aynı semantik alan içerisindeki kelimelerin tamamı bir yönden birbiriyle ilişkilidir. Bu ilişkiler eş anlamlılık, alt anlamlılık, parça-bütün ve zıtlık'dır. Bunun dışında kalan kelimeler arasında ise bağdaşmazlık (tenâfür) ilişkisi bulunmaktadır.

3.1.1. Eş anlamlılık (terâdüf) ilişkisi

Terâdüf, özetle iki farklı lafzın aynı anlamı ifade etmesidir.¹⁰⁰ İlgili sözlükte ki tıbbî lafızlar incelendiğinde muhtelif lafızlar arasında terâdüf ilişkisi bulunduğu gözlemlenmektedir. Terâdüf ilişkisi yaygın olarak iki kelime arasında gözlemlenmektedir. Ancak bazen üç veya daha fazla kelime arasında da terâdüf ilişkisi olabilmektedir.

İlgili sözlükte bulunan tıbbî lafızlar içerisinde birbirine müterâdif olan kelimeler ve semantik alanları:

Tablo 1. Müterâdif tıbbî lafızlar ve semantik alanları

اللفظ الأول	اللفظ الثاني	الحقل الدلالي
أنيميا	فَقْرُ الدَّم	Hastalıklar (الأمراض)
احتراز	وقاية	Tedavi Usûl ve Yöntemleri (إجراءات العلاج وطرقه)
الشَّلَلُ الدِّمَاغِيّ	الشَّلَلُ المَخِيّ	Hastalıklar (الأمراض)
العمى اللَّيْلِيّ	العشى اللَّيْلِيّ	Hastalıklar (الأمراض)
الكُرَات البيضاء والحمراء	كرات الدم	Vücut Bileşenleri (مكوّنات الجسم)
الولادة المُبْتَسِرَة/ الولادة المبكرة	ابْتِسَر الجنين	Kadınsal Durumlar, Hamilelik ve Doğum (الحالات الأنتوية والحمل والولادة)
انتفاخ	وَرَم	Hastalıklar (الأمراض)
يَبْطَرَة	طب الحيوان	Tıbbî İlimler ve Kısımları (علوم الطب وفروعها)
تشنج	عُقَال	Tıbbî Durumlar ve Hastalanma Halleri (الحالات المرضية والطبية)

¹⁰⁰ el-Munecid, *et-Terâdüf fi'l Kur'âni'l-Kerîm*, 9.

تصلب	تبيس	Hastalanma Belirtileri (الأعراض المرضية)
تطعيم	تلقيح	Tedavi Usûl ve Yöntemleri (إجراءات العلاج وطرقه)
تعقيم	تطهير	Tedavi Usûl ve Yöntemleri (إجراءات العلاج وطرقه)
تفتيت	الرّضح	Tedavi Usûl ve Yöntemleri (إجراءات العلاج وطرقه)
تقلص	انقباض	Vücudun İşlevleri (وظائف الجسم)
روماتيزم	داء المفاصل	Hastalıklar (الأمراض)
سببات	غيبوبة	Tıbbî Durumlar ve Hastalanma Halleri (الحالات المرضية والطبية)
سُخذ	غرس	Kadınsal Durumlar, Hamilelik ve Doğum (الحالات الأنثوية والحمل والولادة)
سئل / سيل - سلال	هلاس - هلس	Hastalıklar (الأمراض)
شّره	ضور	Hastalıklar (الأمراض)
شّقع	إبصار مزدوج	Tıbbî Durumlar ve Hastalanma Halleri (الحالات المرضية والطبية)
طب العيون	علم البصريّات	Tıbbî İlimler ve Kısımları (علوم الطب وفروعها)
طشاش	حسر	Tıbbî Durumlar ve Hastalanma Halleri (الحالات المرضية والطبية)
علامة	عرض	Hastalanma Belirtileri (الأعراض المرضية)
قبض	إمساك	Hastalıklar (الأمراض)
كبسولة	مَحْفَظَة	Vücut Bileşenleri (مكونات الجسم)
كوليرا	هَيْضَة	Hastalıklar (الأمراض)
مُخَذَّر	موادّ ضابطة	İlaçlar (الأدوية)
نوام	مرض النّوم	Hastalıklar (الأمراض)

وبائيات	مرض وبائي	Hastalıklar (الأمراض)
ورم خبيث	الورم السرطاني	Hastalıklar (الأمراض)
وضح	برص	Hastalıklar (الأمراض)

İlgili sözlükte bulunan tıbbî lafızlar içerisinde aynı anda üç lafzın birbirine müterâdif olduğu kelimeler bulunmaktadır. Bunlar:

Tablo 2. İki müteradifi bulunan tıbbî lafızlar ve semantik alanları

اللفظ الأول	اللفظ الثاني	اللفظ الثالث	الحقل الدلالي
جراحة ترميمية	جراحة ترقيعية	ترقيع الجروح	Tedavi Usûl ve Yöntemleri (إجراءات العلاج وطرقه)
داء الكلب	كلب	رهبة الماء	Hastalıklar (الأمراض)
ذات الجنب	الجنب	كشاح	Hastalıklar (الأمراض)
زكام	نزلة	برد	Hastalıklar (الأمراض)
مفرغ	مسهل	ملين	İlaçlar (الأدوية)
هدم	داء البحر	سدر	Hastalıklar (الأمراض)

İlgili sözlükte bulunan tıbbî lafızlar içerisinde müterâdif kabul edilen başka bir tür bulunmaktadır. Bu kelimelerin lafızları benzer olmasına rağmen farklı kökten türetilme, yabancı dilden aktarım vb. sebeplerle farklı yazılmaktadır. Ancak bu farklılık bir harf veya hareke farkı şeklinde görülmektedir. Bu kelimelerin yazılışları çok benzer olmakla birlikte, iştirâk kapsamında değerlendirilmemektedir. Lafızları farklı anlamları aynı olmaları hasebiyle müterâdif kabul edilmektedirler. Bu tür müteradif kelimeler ve ait oldukları semantik alanlar:

Tablo 3. Yazılışı benzer müterâdif tıbbî lafızlar ve semantik alanları

اللفظ الأول	اللفظ الثاني	الحقل الدلالي
أسبيرين	أسبرين	İlaçlar (الأدوية)
أسقرُ بوط	إسقرُ بوط	Hastalıklar (الأمراض)
أنيميا	أنيمية	Hastalıklar (الأمراض)
إلقاح	تلقيح	Tedavi Usûl ve Yöntemleri (إجراءات العلاج وطرقه)
الدُّوْلُ السُّكَّرِيّ	الدُّوَالُ السُّكَّرِيّ	Hastalıklar (الأمراض)
النَّسْمُ الرَّصَاصِيّ	تَسْمُ بِالرَّصَاصِ	Hastalıklar (الأمراض)
الحَمَى النِّفَاسِيَّة	حُمَى النِّفَاسِ	Hastalıklar (الأمراض)
شَلُّ رَعَاشِ	شَلُّ رَعَاشِيّ	Hastalıklar (الأمراض)
الطِّبُّ النِّفْسِيّ	الطِّبُّ النِّفْسَانِيّ	Tıbbî İlimler ve Kısımları (علوم الطب وفروعها)
العمى اللّونيّ	عمى الألوان	Hastalıklar (الأمراض)
الهاضوم	هاضم	İlaçlar (الأدوية)
باثولوجية	باثولوجيا	Tıbbî İlimler ve Kısımları (علوم الطب وفروعها)
بُرُسْتَانَة	بُرُوسْتَانَة	Vücut Bileşenleri (مكوّنات الجسم)
بُهَاق	البَهَق	Hastalıklar (الأمراض)
تُخْمَة	تُخْمَة	Hastalıklar (الأمراض)
تَيْفُود / تَيْفُود	تَيْفُويد	Hastalıklar (الأمراض)
جَدْر	جَدْرَة	Hastalanma Belirtileri (الأعراض المرضية)
جِبَارَة	جَبيرة	Tedavi Usûl ve Yöntemleri (إجراءات العلاج وطرقه)
حَدَب	حَدْبَة	Hastalıklar (الأمراض)

حُرَّاج	حُرَّاج	Hastalıklar (الأمراض)
حُنَّاق	حُنَّاق	Hastalıklar (الأمراض)
داء عيَاء	داء عيَاء	Hastalıklar (الأمراض)
سُلَّال	سُلَّ / سِلَّ	Hastalıklar (الأمراض)
فُرَاع	فَرَع	Hastalıklar (الأمراض)
فُلَّاح	فَلَّح	Hastalıklar (الأمراض)
فُوبَاء / فُوبَاء	فُوبَاء / فُوبَاء	Hastalıklar (الأمراض)
كرات الدم	كُرِّيَّات الدم	Vücut Bileşenleri (مكونات الجسم)
كَدْم	كَدْمَة	Hastalıklar (الأمراض)
كُشَّاح	كُشَّح	Hastalıklar (الأمراض)
كُوكائين	كوكايين	İlaçlar (الأدوية)
لازوق	لَزُقَة	İlaçlar (الأدوية)
مَغْص	مَغْص	Hastalanma Belirtileri (الأعراض المرضية)
مُتَبِّط	مُتَبِّط	İlaçlar (الأدوية)
نَزْف	نَزِيف	Hastalanma Belirtileri (الأعراض المرضية)
هُلَّاس	هُلَّس	Hastalıklar (الأمراض)
وَبَاء	وَبَاء	Hastalıklar (الأمراض)

İlgili sözlükte bulunan tıbbî lafızlar incelendiğinde 67 adet kelimenin tek müterâdifinin bulunduğu ve 6 adet kelimenin ise iki farklı müterâdifinin bulunduğu belirlenebilmiştir. Bu durumda toplam 152 adet lafız arasında terâdüf ilişkisi bulunduğu tespit edilebilmiştir.

Bu kelimelerden; 82 tanesi hastalıklar, 15 tanesi tedavi usul ve yöntemleri, 15 tanesi ilaçlar, 10 tanesi hastalanma belirtileri, 8 tanesi tıbbî durumlar ve hastalanma halleri, 8 tanesi vücûd bileşenleri, 8 tanesi tıbbî ilimler ve kısımları, 4 tanesi kadınsal durumlar, hamilelik ve doğum, 2 tanesi ise vücûdun işlevleri semantik alanına aittir.

3.1.2 Alt anlamlılık (iştimâl) ilişkisi

Alt anlamlılık ilişkisinde terâdüfte olduğu gibi iki farklı kelimenin anlam alanlarının birbirini kapsaması söz konusudur. Ancak terâdüfte iki anlam birbiriyle her açıdan örtüşmektedir. Alt anlamlılıkta ise iki anlam arasında bir yönden örtüşme olmasına rağmen tamamen aynı anlama delalet söz konusu değildir.¹⁰¹

Alt anlamlı kelimelerin üst anlamdaki kelime ile ilişkisi bir şeyin türleriyle olan ilişki gibidir. Örneğin; hayvan kelimesi ve hayvan türlerini ifade eden kelimeler gibi. Üstte bulunan kelimenin kapsam alanı daha geniştir. Diğer kelimeleri içermesi yönüyle bu kelimeye kapsayıcı, baş, kapak, üst kelime gibi isimlendirmeler yapılmıştır.¹⁰² Arapçada üst anlam “المشتمل” alt anlam ise “المشتمل” lafızlarıyla ifade edilir.

İlgili sözlükte ki tıbbî lafızlar içerisinde alt anlamlılık (iştimâl) ilişkisi bulunduran lafızlar:

Tablo 4. Alt anlamlılık ilişkisi bulunduran tıbbî lafızlar ve semantik alanları

اللفظ المشتمل	الألفاظ المشتملة	الحقل الدلالي
أمراض الشَّيْخُوخَة	عَتَّةٌ شَيْخُوخِيٌّ - دُهَانُ الشَّيْخُوخَة	Hastalıklar (الأمراض)
أمراض بوليَّة	البُولُ السُّكَّرِيٌّ - بُولُ دُمُوِيٌّ - بُولُ زُلَالِيٌّ - الدَّاءُ السُّكَّرِيٌّ - سَلْسُ البُولِ	Hastalıklar (الأمراض)
احتراق	حَرَقٌ مِنَ الدَّرَجَةِ الأُولَى - حَرَقٌ مِنَ الدَّرَجَةِ الثَّانِيَةِ -	Hastalıklar (الأمراض)

¹⁰¹ Ömer, 'İlmu'd-Delâle, 99.

¹⁰² Asutay, Arap Anlambilimi, 98.

	حَزَقٌ مِنَ الدَّرَجَةِ الثَّلَاثَةِ	
استسقاء	الاستسقاء البطني - الاستسقاء الدماغي/ استسقاء الرأس	Hastalıklar (الأمراض)
الأمراض التناسلية/ الأمراض السيرية	سِيلَان - قرحة لينة - ثآليل زهرية - زُهْرِي - صَفَان	Hastalıklar (الأمراض)
التهاب	التهاب الخلق - التهاب الخلق المتقرح - التهاب المفاصل - التهاب الملتحمة - التهاب النخاع الشوكي السحائي - التهاب الرئة - التهاب الغدة الكفية - الالتهاب السحائي - التهاب الكبد الوبائي - التهاب السحايا - التهاب العظام - التهاب الفرحية	Hastalıklar (الأمراض)
اللقاح	اللقاحات التحصينية	İlaçlar (الأدوية)
الولادة المبكرة/ الولادة المبكرة	إخداج	Kadınsal Durumlar, Hamilelik ve Doğum (الحالات الأنتوية والحمل (والولادة
انقباض	انقباض تركزي - انقباض حدي	Vücutun İşlevleri (وظائف الجسم)
تخثر	التخثر التاجي - تخثر الدم	Hastalıklar (الأمراض)
ترقيق الجأد	ترقيق الجروح	Tedavi Usûl ve Yöntemleri (إجراءات العلاج وطرقه)
تليف	تليف كيدي - تليف البنكرياس الحوصلي	Hastalıklar (الأمراض)
تمزق	تهتك	Hastalıklar (الأمراض)
جَمْرَة	مرضُ الجَمْرَة الخبيثة	Hastalıklar (الأمراض)
حَصْبَة	الحصبة الخبيثة - الحصبة الألمانية	Hastalıklar (الأمراض)
حُمَى النَّفَاس	سخونة النَّفَاس	Kadınsal Durumlar, Hamilelik ve Doğum

		الحالات الأنثوية والحمل (والولادة)
رَبُو	ربو الخيل - الرَبُو الشَّعْبِيّ	Hastalıklar (الأمراض)
شَلَل	شلل الأطفال - شَلَل رَعَّاش - شَلَل بَصَلِيّ - شَلَل ارتجافيّ - شَلَل رَعاشيّ - الشَّلَل المخيّ - الشَّلَل الدِّماغِيّ	Hastalıklar (الأمراض)
صُدَاع	صُدَاع نِصْفِيّ	Hastalıklar (الأمراض)
طب النَّفْس	طب النَّفْس الاجتماعيّ - الطَّبِّ النَّفْسانيّ التَّقْويميّ	Tıbbî İlimler ve Kısımları (علوم الطب وفروعها)
طبيب	طبيب بيطريّ - الطَّبِيب السَّريريّ - طبيب شرعيّ - طبيب اختصاصيّ - طبيب عام	Tıp Çalışanları (العاملون في الطب)
طُمْتُ	طُمْتُ وافر	Kadınsal Durumlar, Hamilelik ve Doğum (الحالات الأنثوية والحمل) (والولادة)
علم الطب	الطَّبِّ النَّفْسانيّ - الطَّبِّ النَّفْسانيّ التَّقْويميّ - الطَّبِّ النَّوويّ - باثولوجيا / باثولوجية - بِيْطْرَة - جراحة - طب اجتماعيّ - طب الأسنان - طب الأطفال - طب الأعشاب - طب الشَّيْخوخة - طب العيون - طب النَّفْس الاجتماعيّ - طب النَّفْس - طب وقائيّ - طب إشعاعيّ - طب الحيوان - طب باطنيّ - طب بيطريّ - علم الأشعة - علم الأعصاب - علم الأمراض - علم الأورام - علم البصرِيَّات - علم التَّبْيِيح - علم التَّخدير - علم الصِّحَّة - علم الطَّفُؤِلِيَّات - علم الغُدِّ الصَّمِّ - علم المناعة - علم وظائف الأعضاء - علم الجراثيم - قبالة - علم الأمراض الوبائيّة	Tıbbî İlimler ve Kısımları (علوم الطب وفروعها)
فَصْد	فَصْد شريان	Tedavi Usûl ve Yöntemleri (إجراءات العلاج وطرقه)
فُضُول البدن	عَزَق	Vücut Bileşenleri (مكوّنات الجسم)

فُرْجَة	فُرْجَة الفِراش - قرحة لِئِنَّة	Hastalıklar (الأمراض)
كُولِيرَا	كُولِيرَا متوطَّنة	Hastalıklar (الأمراض)
كُرَيَاتِ الدَّم	الكُرَيَاتِ الحُمْر - خلايا الدَّم البيضاء	Vücut Bileşenleri (مكوّنات الجسم)
كَيْس	كَيْس دُهْنِيّ - كَيْس زَلَالِيّ	Vücut Bileşenleri (مكوّنات الجسم)
مرض وبائيّ	تَيْفُوس - التَّهَابِ الحَلْقِ المتفَرِّح - حُمَيْرَاء - طاعون - التَّهَابِ الكبدِ الوبائيّ - كُولِيرَا	Hastalıklar (الأمراض)
مُخَدَّر/ موادّ ضابطة	كوكايين/كوكايين	İlaçlar (الأدوية)
مَرَضٌ مُعَدِّ	أنفلونزا - الإيدز - الأمراض التَّنَاسِلِيَّة/ الأمراض السَّيْرِيَّة - بَرَص - تَرَاخُومَا - تَيْفُويْد - تَيْفُود/ تَيْفُود - جُدْرِيّ - جَرَب - مرضُ الجَمْرَة الخبيثة - رمد حبيبيّ - حَصْبَة - الحَصْبَة الألمانِيَّة - التَّهَابِ الحَلْقِ المتفَرِّح - حُمرة - الحُمَى الرُّوماتيزميَّة - الجمرَة الخبيثة - خُنَاق - التَّدْرُن الرُّئويّ - الدَّزَن - دَفْتِرِيَا - داء الكَلْب - السُّعال الدَّيْبِيّ - رُعام - رهبة الماء - رُهرِيّ - التَّهَابِ النُّخَاعِ الشُّوكِيّ السَّيْنَجَابِيّ - سِيلَان - شلل الأطفال - حَمَى الصَّفْرَاء - طاعون المواشي - ظَلْف - قُرَاع - الحُمَى القُرْمِزِيَّة - كَلْب - كُولِيرَا - التَّهَابِ الملتحمة - التَّهَابِ الغَدَّة التَّكْفِيَّة - الحُمَى الوردِيَّة - التَّهَابِ النُّخَاعِ الشُّوكِيّ السَّيْحَانِيّ	Hastalıklar (الأمراض)
مُنْتَبِط	مُهَدِّيّ	İlaçlar (الأدوية)
مُسَكِّن	مُطِيف	İlaçlar (الأدوية)
مِكْرُوب	فَيْرُوس	Hastalıklar (الأمراض)
وَجَع	وَجَع كَبِد	Hastalanma Belirtileri (الأعراض المرضية)
وَرَم	الوَرَمُ السَّرطَانِيّ - ورم غَدِيّ - ورم حميد - ورم خبيث - ورم غريب - ورم هَلَامِيّ الشَّكْلِ - الوَرَم اللَّيْفِيّ - الورم الدَّمَوِيّ - نَفْخ - بَرَسَام - جُنْزِير - خانقة - الدُّمَل السَّيْحَانِيّ - سَرطَان - سرطان الدَّم - سَرَكُومَا	Hastalıklar (الأمراض)

Çalışma yapılırken giriş bölümünde de zikredildiği gibi yalnızca sözlükte geçen tıbbî olarak nitelendirilmiş olan lafızlar kullanılmaktadır. Sözlükte geçen tıbbî kelimeler arasında iştîmâl ilişkisi olarak kabul edilebilecek farklı kelimeler bulunmaktadır. Ancak bu lafızlar; bazen türleri bir araya toplayacak olan üst anlamlı kelimeler olmadan, bazen de üst kelime bulunmasına rağmen alt anlamlı kelimeler eksik olarak verilmiştir. Örneğin; “¹⁰³العمى الليلي - العمى الكلي - العمى الحركي - عمى الألوان الثنائي - عمى الألوان - ” kelimeleri “عمى” kelimesinin kapsamına girmektedir. Ancak müellif bu kelimeyi tıbbî lafızlar içerisinde zikretmemiştir.

İlgili sözlükte ki tıbbî lafızlar içerisinde 37 adet üst anlamlı kelime ve 174 adet alt anlamlı kelime tespit edilmiştir. Toplamda ulaşılabilinen 211 adet kelime arasında iştîmâl ilişkisi bulunmaktadır.

Bu kelimelerden; 135 tanesi hastalıklar, 39 tanesi tıbbî ilimler ve kısımları, 8 tanesi ilaçlar, 8 tanesi vücut bileşenleri, 6 tanesi tıp çalışanları, 6 tanesi kadınsal durumlar, hamilelik ve doğum, 4 tanesi tedavi usûl ve yöntemleri, 3 tanesi vücûdun işlevleri, 2 tanesi hastalanma belirtileri semantik alanına aittir.

3.1.3 Parça-bütün (cüz-kül) ilişkisi

Parça-bütün ilişkisi içerisinde olan kelimelerden biri bütün bir nesneyi oluştururken, diğerleri o bütünün parçalarını ifade etmektedir. Bu ilişki genelde vücûd bileşenleri arasında sık görülmektedir. Ancak alt anlamlılık ilişkisinde olduğu gibi sözlükte bazı nesnelerin parçalarına yer verilmesine rağmen bütün tıbbî lafız olarak zikredilmemiş veyahut tam tersi bütün olan lafızın verilmesine rağmen parçalar tam olarak zikredilmemiştir. İlgili sözlükte ki tıbbî lafızlar içerisinde parça-bütün (cüz-kül) ilişkisi bulduran lafızlar:

¹⁰³ Ömer, *Mu'cem*, 2/1560.

Tablo 5. Parça-bütün ilişkisi bulunduran tıbbî lafızlar ve semantik alanları

اللفظ الكل	اللفظ الجزء	الحقل الدلالي
الجهاز العَصَبِيّ	الجهاز العَصَبِيّ المركزيّ	Vücut Bileşenleri (مكوّنات الجسم)
الدّورة الحيضِيّة	طُمْتُ	Kadınsal Durumlar, Hamilelik ve Doğum (الحالات الأنثويّة والحمل والولادة)
خَيْطَة	رُكَام	Hastalıklar (الأمراض)
صَفْرَاء	خِضَاب الصَّفْرَاء	Vücut Bileşenleri (مكوّنات الجسم)

İlgili sözlükte ki tıbbî lafızlar içerisinde toplam 8 adet lafız arasında parça-bütün ilişkisine ulaşılmıştır. Bunlardan 4 tanesi vücut bileşenleri, 2 tanesi hastalıklar, 2 tanesi kadınsal durumlar, hamilelik ve doğum semantik alanlarına aittir.

3.1.4 Zıt anlamlılık (tezât) ilişkisi

Zıt anlamlılık, iki veya daha fazla kelimenin karşıt anlam içermesidir. Ezdâd'ta olduğu gibi lafzî iştirâk şartı aranmamaktadır. Kesin zıtlık, derecelendirilebilir zıtlık, karşıtsallık, yatay zıtlık ve dikey zıtlık gibi türlere ayrılmaktadır. Çalışmamızda ulaşılan tüm zıt anlamlı kelimeler bir arada değerlendirilmiştir. İlgili sözlükte ki tıbbî lafızlar içerisinde bulunan zıt anlamlı lafızlar:

Tablo 6. Zıt anlamlılık ilişkisi bulunduran tıbbî lafızlar ve semantik alanları

اللفظ الأوّل	اللفظ الثانی	الحقل الدلالي
إمساك	إسهال	Hastalıklar (الأمراض)

بَثْر	غَرْس	Tedavi Usûl ve Yöntemleri (إجراءات العلاج وطرقه)
صَوْر	ثُخْمَة	Hastalıklar (الأمراض)
مُسْهَل	عُقُول	İlaçlar (الأدوية)
مُلْتَيْن	عُقُول	İlaçlar (الأدوية)
مُنْبِيَه	مُهْدَى	İlaçlar (الأدوية)
ورم حميد	ورم خبيث - الورم السرطاني	Hastalıklar (الأمراض)

İlgili sözlükte ki tıbbî lafızlar içerisinde 7 adet kelimenin zıt anlamlısına ulaşılmıştır. Toplamda 14 adet kelime arasında zıt anlamlılık ilişkisi tespit edilmiştir. Bunlardan 6 tanesi hastalıklar, 6 tanesi ilaçlar, 2 tanesi ise tedavi usûl ve yöntemleri semantik alanında bulunmaktadır.

3.1.5 Bağdaşmazlık (tenâfür) ilişkisi

Bağdaşmazlık, aynı semantik alan içerisinde bulunan ve aralarında eş anlamlılık, alt anlamlılık, zıt anlamlılık ve parça-bütün ilişkisi bulunmayan lafızlar arasındaki ilişkidir. İlgili sözlükte ki tıbbî lafızlar içerisinde bağdaşmazlık ilişkisi bulunduran lafızlar:

Tablo 7. Bağdaşmazlık ilişkisi bulunduran tıbbî lafızlar ve semantik alanları

عدد الألفاظ المتنافرة	الحقل الدلالي
٢٣٣	Hastalıklar (الأمراض)
٧٩	Vücut Bileşenleri (مُكَوِّنَات الجِسْم)
٨٧	Tıbbî Durumlar ve Hastalanma Halleri (الحالات المرضية والطبية)
٦١	Tedavi usûl ve yöntemleri (إجراءات العلاج وطرقه)

٤٧	Hastalanma Belirtileri (الأعراض المرَضِيَّة)
١٧	İlaçlar (الأدوية)
١	Tıbbî İlimler ve Kısımları (علوم الطب وفروعها)
٢٣	Kadınsal Durumlar, Hamilelik ve Doğum (الحالات الأنثويَّة والحمل والولادة)
٣٥	Tıbbî Âletler (الأدوات الطَّيْبِيَّة)
١٥	Tıbbî Teşhis Yöntemleri (طرق التَّشْخِص الطَّيْبِي)
٦	Vücudun İşlevleri (وظائف الجسم)
٤	Tıp Çalışanları (العاملون في الطَّيْب)
٧	Hastalar (المرضى)
٣	Tıbbî Mekânlar (الأمكان الطَّيْبِيَّة)

Tıbbî âletler, tıbbî teşhis yöntemleri, hastalar, tıbbî mekânlar semantik alanlarında diğer anlam ilişkilerinden hiçbiri bulunmamaktadır. Bu sebeple ilgili semantik alanlardaki tüm lafızlar arasında tenâfür ilişkisi bulunmaktadır.

3.2 Semantik Alan Dışı Tıbbî Lafızların Anlam ilişkileri

Sözcükler arası ilişkiler; dördüncü bölümün başında zikredildiği gibi iştirâk, tezât ve terâdüf başlıkları altında ele alınmaktadır. Ancak terâdüf ilişkisi bulunduran lafızların, aynı manaya delalet etmeleri sebebiyle aynı semantik alana dâhil olduğu görülmektedir. Bu sebeple farklı semantik alanda bulunan lafızlar arasında terâdüf ilişkisi bulunmamaktadır. Çalışmanın bu bölümünde lafızlar iştirâk ve tezât başlıkları altında ele alınacaktır. Bu ilişkilerden hiçbirini bulundurmayan diğer tıbbî lafızlar arasında ise tebâyün ilişkisi bulunmaktadır.

3.2.1 İştirâk

İştirâk, lafzı aynı fakat anlamı farklı olan sözcüklerdir.¹⁰⁴ Çok anlamlı olarak da ifade edilen iştirâk, aynı kelimenin birden fazla anlama eşit şekilde delalet etmesidir.

İlgili sözlükte bulunan tıbbî lafızlar içerisinde 11 adet müşterek kelime tespit edilmiştir. Ulaşabildiğimiz müşterek kelimeler:

Tablo 8. Müşterek tıbbî lafızlar

استسقاء	الجُنَاب	الهاضوم
انقباض	خَبْطَة	خُرَاج
خُنَاق	رُعَاش	فُلاع
أَقْف	مَحْفَظَة	

¹⁰⁵”استسقاء“ kelimesi tıp alanında iki farklı anlama delalet etmektedir. Delâlet ettiği anlamların ikisi de hastalıklar semantik alanına dâhildir. Ancak farklı hastalıkları ifade etmektedir.

¹⁰⁶”الجُنَاب“ kelimesi tıp alanında iki farklı anlama delalet etmektedir. Delâlet ettiği anlamların ikisi de hastalıklar semantik alanına dâhildir. Ancak farklı hastalıkları ifade etmektedir.

¹⁰⁷”الهاضوم“ kelimesi tıp alanında iki ayrı anlama delalet etmektedir. Bu anlamlardan bir tanesi ilaçlar diğeri ise vücut bileşenleri semantik alanına dâhildir.

¹⁰⁴ Durmuş, "Müşterek", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/musterek#1> (15.04.2024).

¹⁰⁵ Ömer, *Mu'cem*, 2/1081.

¹⁰⁶ Ömer, *Mu'cem*, 1/402.

¹⁰⁷ Ömer, *Mu'cem*, 3/2353.

“انقباض”¹⁰⁸ kelimesinin delalet ettiği anlamlardan birisi hastalanma durumları semantik alanına diğeri ise vücudun işlevleri semantik alanına dâhildir.

“حَبْطَةٌ”¹⁰⁹ kelimesinin delâlet ettiği anlamların ikisi de hastalıklar semantik alanına dâhildir. Ancak farklı hastalıkları ifade etmektedir.

“حُرَاجٌ”¹¹⁰ kelimesinin anlamlarının ikisi de hastalıklar semantik alanında benzer hastalıklara delâlet etmektedir.

“حُنَاقٌ”¹¹¹ kelimesinin anlamlarından biri hastalıklar semantik alanında, diğeri ise hastalanma durumları semantik alanında bulunmaktadır.

“رُعَاشٌ”¹¹² kelimesinin anlamlarının birisi hastalık belirtileri semantik alanına dâhil iken diğeri hastalıklar semantik alanında bulunmaktadır.

“فُجَاعٌ”¹¹³ kelimesi iki farklı hastalık türüne delâlet etmektedir. Dolayısıyla iki manası da hastalıklar semantik alanında bulunmaktadır.

“لَفْفٌ”¹¹⁴ iki anlamı da hastalanma durumları semantik alanına giren manalara delalet etmektedir.

“مَحْفَظَةٌ”¹¹⁵ kelimesinin bir anlamı vücut bileşenlerinden bir dokuya delâlet ederken diğeri tıbbî aletler semantik alanında bulunan bir mana ifade etmektedir.

İki kelimenin birbiriyle müşterek olabilmesi için aralarında bir ilişki olması gerekir. Ancak sözlükler incelendiği zaman kelimelerin çoğunun birden fazla anlamı olduğu görülmektedir. Özellikle aynı kelimenin farklı alanlarda farklı

¹⁰⁸ Ömer, *Mu'cem*, 3/1767.

¹⁰⁹ Ömer, *Mu'cem*, 1/611.

¹¹⁰ Ömer, *Mu'cem*, 1/628.

¹¹¹ Ömer, *Mu'cem*, 1/704.

¹¹² Ömer, *Mu'cem*, 2/908.

¹¹³ Ömer, *Mu'cem*, 3/1851.

¹¹⁴ Ömer, *Mu'cem*, 2/2024.

¹¹⁵ Ömer, *Mu'cem*, 1/525.

anamlarda kullanılması tüm dillerde yaygın olan bir durumdur. Buna “sözlüksel çok anlamlılık” denilmektedir.¹¹⁶ Türkçede bu durum “eş adlılık”¹¹⁷ olarak ifade edilir. Bu kelimelerin yalnızca yazılışları ortaktır. Ancak bu tür kelimeler müşterek kabul edilmez.

Bu tez çalışmasında İlgili sözlükte bulunan tıbbî lafızlar arasındaki iştirâk ilişkisi üzerinde çalışılırken sözlüksel çok anlamlılık durumu dikkate alınmamıştır. Zirâ tıbbî lafızların tamamına yakınında sözlüksel çok anlamlılık durumu bulunmaktadır.

3.2.2 Tezât (Ezdâd)

İştirâkın bir türü kabul edilen tezât, lafızları bir manaları farklı olan kelimenin iki karşıt anlama delalet etmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu yönüyle Arap dilinde ezdâd kategorisine giren kelimeler sınırlı sayıdadır.¹¹⁸

İlgili sözlükte bulunan tıbbî lafızlar arasındaki müşterek lafızlar yukarıda zikredilmiştir. Ancak bu lafızlar arasında yapılan inceleme sonucunda karşıt anlamlı kelimeler bulunmasına rağmen aynı lafzın iki zıt anlama delalet ettiği herhangi bir sözcük bulunmadığı gözlemlenmiştir.

SONUÇ

Arapçada sözcükler arası ilişkiler tebâyün, terâdüf ve iştirâk'tir. Ancak semantik alanlar nazariyesine göre bir dilde bulunan sözcükler arasında ilişkiler olduğu gibi aynı semantik alanda bulunan sözcükler arasında da dört çeşit temel ilişki bulunmaktadır. Bunlar; eş anlamlılık, alt anlamlılık, parça-bütün ilişkisi, zıtlık'dır. Ahmet Muhtar Ömer ise bu sayıya zıtlığın bir çeşidi olan bağdaşmazlık ilişkisini de ekleyerek beş çeşit ilişkiden bahsetmektedir.

¹¹⁶ Acar, “Çokanlamlılık-Eşadlılık İkileminde İştirâkî Lâfzî”, 242-243

¹¹⁷ Hazar - Tarhan, *Türk Anlam Bilimi Terimleri Sözlüğü*, “Eş adlılık”, 65.

¹¹⁸ Muharrem Çelebi, "Ezdâd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ezdad> (20.04.2024).

İlgili sözlükte bulunan tıbbî lafızlardan aynı semantik alan içerisinde ve dışarısında bulunan sözcük ilişkileri incelenmiştir. 146 adet lafız arasında terâdüf ilişkisi bulunduğu tespit edilebilmiştir. 211 adet kelime arasında iştımâl ilişkisine ulaşılmıştır. Bunların 37 tanesi üst anlamlı kelime ve 174 adet alt anlamlı kelimelerdir. 8 adet lafız arasında parça-bütün ilişkisine ulaşılmıştır. 7 adet kelimenin zıt anlamlısına ulaşılmıştır. Toplamda 14 adet kelime arasında zıt anlamlılık ilişkisi tespit edilmiştir. Tüm semantik alanlarda zikredilen lafızlar dışındaki diğer lafızlar arasında tenafür ilişkisi bulunmaktadır. Sayıları ilgili bölüm başlığında zikredilmiştir.

Semantik alan dışı sözcükler arası anlam ilişkileri incelendiğinde 11 adet müşterek lafız tespit edilmiştir. Ancak bu lafızlar arasında yapılan inceleme sonucunda karşıt anlamlı kelimeler bulunmasına rağmen aynı lafzın iki zıt anlama delalet ettiği herhangi bir sözcük bulunmadığı gözlemlenmiştir. Ezdâd kelime bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, Ömer. “Çokanlamlılık-Eşadlılık İkileminde İştirâkî Lâfzî”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/2 (2010), 241-270.

Aksan, Doğan. *Anlambilim Anlambilimin Konuları ve Türkçe Anlambilimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 4. Basım, 2021.

Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil*. 3 Cilt. Ankara: TDK Yayınları, 7. Basım, 2020.

Aksan, Doğan. *Türkçe'nin Söz Varlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1. Basım, 2015.

Alvanî, Mustafa el-. “Arap Dilinde Teradüf (Eşanlamlılık)”. çev. Galip Yavuz. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996), 231-236.

Antâki, Muhammed el-. *Dirâsât fi Fıkhu'l-Luġa*. Beyrut: Dâru's-Şarki'l-Arabî, 4. Basım, 1969.

Arpa, Abdülmuttalip. "Arap Dilinde Bir Çokanlamlılık Türü: Ezdad - Doğuşu, Gelişimi ve Kur'an'daki Tezahürleri". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1-2 (2010), 9-34.

Arpa, Abdülmuttalip. "Arap Dilinde Bir Çokanlamlılık Türü: Ezdad - Doğuşu, Gelişimi ve Kur'an'daki Tezahürleri". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1-2 (2010), 9-34.

Asutay, Muhammet Mücahit. *Arap Anlambilimi Ve Arap Anlambiliminin El-Hasâ'is'teki Temelleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

Aydın, Mustafa. "Arap Dilinde İştirâk-i Lafzî ve Kur'ân'daki Yeri". *Atatürk Üniversitesi Yayınları* 28/1 (Mart 2024), 125-136.

Bağdadi, Zeki Ebu'n-Nasr el-. *Eş anlamlılık Olgusu ve Eş anlamlılığın Arapça Öğretimindeki Yeri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.

Cürcâni, Ali b. Muhammed Seyyid Şerif. *Kitâbu't-Tarifât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.

Çelebi, Muharrem. "Ezdâd". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 16 Nisan 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ezdad>

Çelebi, Muharrem. "Arapça'da Ezdâd Meselesi". *İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları* 7/1 (Eylül 1987), 35-50.

Durmuş, İsmail. "Müşterek". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Nisan 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/musterek#1>

- Enîs, İbrâhîm. *Fi'l-Lehecâti'l-Arabiyye*. Kahire: Mektebetü'l-Angolo el-Mısriyye, 8. Basım, 1996.
- Erden, Muhammet Kasım. “Arap Dilinde İştirâk Kavramı ve Tarihsel Gelişimi”. *İlahiyat Akademi* 17 (Haziran 2023), 83-116.
- Erden, Muhammet Kasım. *Lafiz-Mâna Ekseninde Arap Anlambilim Kavramları*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Ferâhîdi, Halîl b. Ahmed el-. *Kitâbü'l-Ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî – İbrâhim es-Sâmerrâî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru ve Mektebetü el-Hilâl, 1988.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-. *el-Kâmûsu'l-muhît*. thk. Muhammed Na'îm el-'Araksûs. Beyrût: Mektebetü't-Tahkîkû't-Türâs, 2005.
- Geylani, Mahfuz. “Arap Dilinde Terâdüf (Eş Anlamlılık) Olgusu”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 5/1 (Bahar 2019), 28-51.
- Hazar, Mehmet - Tarhan, Osman. *Türk Anlam Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi, 1. Basım, 2013.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman el-Mevsilî. *el-Hasâis*. 3 Cilt. Kahire: Hey'eti'l-Mısriyye'l-Âmme Li'l-Kütüb, 4. Basım.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan. *Cemheratü'l-Luğa*. 3 Cilt. thk: Remzi Münir Ba'lebekkî. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1. Basım, 1987.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed. *es-Sâhibi fi Fıkhi'l-Luğa ve Süneni'l-Arab fi Kelamiha*, thk. Muhammed Ali Beyzûn, 1. Basım, Kahire: 1997.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânu'l- 'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Daru's-Sâdır, 3. Basım, 1993.

İbrahim, İhab Saîd. "Nefyü't-Tezât ve't-Te'vîlü'l-Ezdâd fi'l-Münciz el-Luğavî li'-d-Duktûr Muhammed Hasan Cebel". *Siyâgatü'l-Luğa ve'd-Dirâsât el-Binyeviye* 3/2 (Ağustos 2018), 138-169.

İnâni, Muhammed. *el-Mustalahât el-Edebiyye el-Hadîse -Dirâse ve Mu'cem İngîlîzî Arabî-*. Kahire: Şeriketü'l-Mısriyye'l-Âlemiyye Li'n-Neşr, 3. Basım, 1997.

Kara Ömer. "el-Furûku'l-Lugaviyye'nin Bir Kur'ân İlmi Olma İmkânı Üzerine". *Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*. 241-274. İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2009.

Kara, Ömer. "Arap Dilbilimindeki 'Terâdüf' Olgusunun 'Furük' Paralelinde Tarihsel Süreci Ve Arka Planı -El-Furûku'l-Lugaviyye'ye Giriş (1)-", *Ekev Akademi Dercisi* 7/14 (Kış 2003), 197-220.

Karaman, Burcu İlkay. *Terimbilimi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 1. Basım, 2017.

Kavak, Fadime. "Arap Dilinde Ezdâd Olgusu". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (2012), 121-139.

Kutrub, Ebû Ali Muhammed b. el-Müstenîr b. Ahmed. *Kitâbü'l-ezdâd*. thk. Hannâ Haddâd. Riyad: Dâru'l-'ulûm, 1405/1984.

Mertoğlu, M. Suat. "Vücûh Ve Nezâir". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Nisan 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vucuh-ve-nezair>

Muneccid, Muhammed Nüreddin el-. *etTerâdüf fi'l-Kur'âni'l-Kerîm beyne'n-nazariyyeti ve't-tatbik*. Beyrut: Dâru'l Fikri'l-Muâsır, 1. Basım, 1997.

Oğuz, Orhan. *Kur'an-ı Kerim'de Terâdüf*. Yozgat:Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Ömer, Ahmet Muhtar. *İlmu'd-Delâle*. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 5. Basım, 1998.

Ömer, Ahmet Muhtar. *Mu'cemu'l Luğati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*. 4 Cilt. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1. Basım, 2008.

Öznurhan, Halim. "İstilah". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Nisan 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/istilah>

Râzi, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-. *el-Mahsul min ilmi'l-usûl*. thk. Tâhâ Câbir el-Alvânî. 6 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 3. Basım, 1997.

Sibeveyh, Ebil Bişr Amr. *el-Kitab*. thk. Abdusselam Harun. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l- Hancı, 3. Basım, 1988.

Suyûti, Celâlettin Abdurrahman es-. *el-Muzhir fi Ulûmü'l-Luğa ve Envâiha*. thk. Fuat Ali Mansur. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1998.

Şâyi', Muhammed b. Abdurrahmân b. Sâlih eş-. *el-Furûku'l-luğaviyye ve eseruhâ fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1. Basım, 1993.

Şensoy, Sedat. "Lafiz". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Nisan 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/lafiz#1>

Şentürk, Nurullah. *Arap Dilinde Eşanlamlılık*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Tur, Salih. “Arap Dilinde Anlam Benzerliği Olan Sözcüklerin Yapısı, Kaynağı, Önemi ve Retorik Açından Değerlendirilmesi”, 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, (10-15 Eylül 2007), ed. Zeki Dilek, Mustafa Akbulut, Zeynep Korkmaz, Zeynep Bağlan Özer, Reşide Gürses, Banu Karababa Taşkın. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2007.

Türker, Ömer. "Tebâyün". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 14 Nisan 2024.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/tebayun>

Vağlısi, Yusuf. *İşkâliyyetü 'l-Mustalah Fi 'l-Hitâbi 'n-Nakdî 'l-Arabî 'l-Cedîd*. Beyrut: ed-Dâru 'l-Arabiyyeti 'l-Ulûm Nâşirun, 1. Basım, 2008.